

Zümre Gizem Yılmaz. *Kozmik Koreografi: Bedenlerin Element Dansı* (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2023)

Tuğba Çanakçı

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü
Öğretim Görevlisi, TED Üniversitesi, İngilizce Dil Okulu
ORCID: 0009-0001-1928-1186, E-Mail: t.canakcii@gmail.com
Makale Türü Kitap Değerlendirme • Book Review
© Yazar(lar) / Author(s) | CC BY- 4.0

“Bir” Olmak ya da Olmamak: *Kozmik Koreografi: Bedenlerin Element Dansı*

Evrenin devamlı değişiminden bahsedebilmek için “kozmetik koreografi” olarak başlıklandırıldığı eserinde Zümre Gizem Yılmaz, bir oluşumu etkin bir biçimde etkilemek anlamında kullanılan eyleyicilik (*agency*) kavramı ile oluşumların birbirlerine dokunmalarını değerlendirmektedir. Yazar, ekoeleştirel ve posthüman bir tutumla insanın kozmik koreografide kaybolabilen küçük bir tanecik olduğunu tartışmaktadır çünkü insan çevresini ötekileştirse de özünden çıkamamaktadır. İnsan, kendini merkeze konumlandırarak kurduğu medeniyette kendi kendinin sonu olmaktadır; bu bağlamda eser, evrenin “bir” olduğundan bihaber insana gerçeği göstermektedir. Bu sorgusu sırasında dokunulan düşüncelerle dört temel elementin dört edebî eserle ele alınması, ebedî evrenin anlaşılmasını amaçlamaktadır; Anglo-Sakson dönem destanı *Beowulf* (6. yüzyıl), Christopher Marlowe’un *Doktor Faustus* (1604) ve William Shakespeare’in *Hamlet* (1603) ile *Fırtına* (1611) eserleri, elementlerin eyleyici güçlerini göstermek için aracı görevindedirler.

İnsanın tarihteki tanımını anlamak için ayrıntılı bir biçimde Antik felsefe, Rönesans felsefesi, Aydınlanma felsefesi ve Posthümanist felsefe ilkeleri irdelendiğinde insanın zamanla kendini üstün konumlandırarak kozmik bilincin bileştiren kuvvetini görmezden gelmesi kavranmaktadır. Doğu’da Vyasa (MÖ 300. Yüzyıl) ve Laozi (MÖ 6. Yüzyıl), Batı’da Platon (MÖ 428/7–MÖ 348/7) ve Aristoteles (MÖ 384–MÖ 322), Anadolu’da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1207–1273) ve Yunus Emre (1240–1320) ile insan, değişik kültürlerde değişik konumlara yerleştirilmiştir. Batı ve Anadolu kültürlerinin temel taşlarına odaklanıldığında ikisinin birbirinden başka eksenlerde belirmesi, Batı’da “beden-zihin” ikiliğiyle insan üstün kılınırken Anadolu’da “beden-zihin-nefs” ile bütün varlıkların “bir” olabildiği bir düşünce benimsenmektedir. İnsan merkezci düşüncenin tam tersine bu bakış, kozmik koreografide Karen Barad’ın “madde-anlam dolanıklığı” (*entanglement of matter and meaning*) kavramı ile var olmanın yok olarak olabileceğini düşünmektedir.

Evrenin sonsuzluğu sorgusunda Antik dönem düşünürlerinden Miletli Thales, Miletli Anaksimenes, Kolofonlu Ksenofanes ve Efesli Heraklitos tekilci bir tutumla evreni tek bir temel

elementle düşünse de Empedokles çoğulcu bir bakışla bu elementlerin itim-çekimi ile biçimlendiğine inanmıştır. Sokrates öncesi filozoflarla başlayan bu fikirler bütünü, sonrasında büyük bir sorgulamayı hem Doğu hem Batı hem de Anadolu felsefelerinde tetiklemiştir. Birinci bölümde Batı ve Anadolu karşılaştırıldığındaki “beden-zihin” ve “beden-zihin-nefs” ikiliğinin iki kültürün temel taşları olduğu tartışılmaktadır; bir kültürde kendini üstün bilen insan, bir diğesinde eşitlikçi bir bakış benimsemektedir. Bu düşüncenin derinleştirilmesine Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Marifetname* (1757), Simon C. Estok'un *Ekoeleştiri ve Shakespeare: Ekofobiye Okumak* (2011), Jeffrey Jerome Cohen ve Lowell Duckert'in *Elementler Ekoeleştirisini: Toprakla, Havayla, Suyula ve Ateşle Düşünmek* (2015), Sinan Canan'ın *İnsanın Fabrika Ayarları: Beden* (2019), Çetin Balanuye'nin *Naturans: Yeni Ontolojiye Doğru* ve Başak Ağın'ın *Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim-Kurgu* (2022) eserleri dâhil edilerek kozmik bilinçle “bir” olunmanın en doğru olduğu desteklenmektedir.

Ksenofanes'in öz olarak öne sürdüğü toprak elementi büründüğü biçimlerle etkin bir eyleyiciye evrilmiştir, insanın bunun bir bütünü olması bu elementin etimolojisi ile kanıtlamaktadır. Toprak, yüzyıllardır yeryüzündeki yaşamı görüp geçirdiği ve hayatın hikâyesini içinde gizlediği için Serenella Iovino ve Serpil Oppermann'ın “öykülü madde” (*storied matter*), kültürlerin temel taş kabul ettikleri kendi kendine dönüşümü için Glen A. Mazis'in “toprak bedenler” (*earthbodies*) ve topraktan gelen ve toprağa giden oluşumlar arasında bir birlik barındırdığı için Karen Barad'ın “içten-etkime” (*intra-action*) kuramları, insanın bu elementle bağlarının ne kadar kuvvetli olduğunu ortaya koymaktadır. Kökleri sınımsız sarmalanan insanın sınırları, insan merkezilikle yaklaşıldığında büyük bir yanlışlık içermektedir, bu bağlamda insanın ondan üstün olan oluşumdan korkması, Simon C. Estok'un “ekofobi” kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Ekofobinin edebî eserlerde derinleşmesine *Hamlet* ile dokunulmuştur; toprak elementi ölüme eşlik ettiği için Hamlet, insan sınırının ölümle sınanmasını sindiremez, öte yandan ölüm, toprak elementinin eyleyiciliği ile başka bir benlikle buluşmaktır.

Anaksimenes'in esas element olarak ele aldığı hava elementi gözle görülemez de yeryüzüne yaşamı getirdiği için etkin eyleyiciliği, Luce Irigaray'ın “varlığın varlığı”¹ tamlaması ile tanımlanmaktadır. Hava, benliğinde belli oranda bulundurduğu bileşenleri kucakladığı katmanlarla varoluşu oluşturmaktadır; doğar doğmaz alınan bir nefesle başlayan, bir nefesle biten ömür, bu elementin eyleyiciliğinden süzülen sonsuz sarmalda sadece bir an olsa da olmazsa olmazdır. Ancak, üçüncü bölümde de üzerinde durulan, havanın kontrol edilemez kuvvetine karşın insan, madden ve manen bu elementle savaşılabileceğine inansa da sadece kendi kendini kandırdığı tarihle kanıtlanmıştır. İnsanın bu element karşısındaki âcizliğinin konuşulması *firtına* ile olmuştur; denizleri domine edebileceğini düşünen insan, hava elementi ile bağdaşamadığı için korkunç hava koşulları sonucunda biçimsel bir sona sürüklenmiştir.

Thales'in kadim kaynak olarak kabul ettiği su elementi, dönüşmesi ve dönüştürmesi ile olağan olan etkin eyleyiciliğinde oluşumları besinden bedene sonsuz sarmalda sürüklemektedir.

¹ Zümre Gizem Yılmaz, *Kozmik Koreografi: Bedenlerin Element Dansı* (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2023), 88.

Su, yüzyıllardır yaşamın iç içe işlemlerini olağan kıldığı için katmanlarına tarihi karıştıran önemli bir öykülü madde olduğundan varlığın vazgeçilmez bir bileşenine evrilmiştir. Bu element, dördüncü bölümde de değinildiği üzere, büründüğü kimi kalıbın kontrol edilemezliği ile insanın ekofobik bir bakışla başkaldırmasına neden olmuştur. İklim dengesini düzenleyen devasa buzullar, insan için anlaşılabilir olduklarından insan, sınırları sarsıldığı için kendini o gerçeklikten koparmaktadır. İnsanın egemenlik kuramadığı elementten koparak kendini başka bir basamağa konumlandırması *Beowulf* ile irdelenmiştir; insan merkezilikteki hükmetme hırsı, berbat bataklıkları güzel göllere dönüştürürken, su elementi ile insanın ve insan olmayanın ikiliği ortaya çıkmıştır.

Heraklitos'un olmazsa olmaz olduğunu düşündüğü ateş elementi, etkin eyleyciliğiyle mikrokozmosu ve makrokozmosu derinden etkilemektedir, öyle ki insanlığın ilerlemesine katkıda bulunan bir armağan olarak antik insan inancının temelini oluşturmaktadır. Ateş, içten içe ısıttığı yeryüzünde yaşamın yeşermesine neden olurken insan için de bir bağımlılığa dönüşmüştür çünkü bu element, insan görünüşünün ve görüşünün evrimleşmesinde etkili olmuştur. Ancak, beşinci bölümde de bahsedilen, bu elementle beraber insan, sınırlarını insan merkezci bir bakışla baştan belirlemiştir; elementin kontrol edilebilir yaratıcılığı kendi yararına kullanılırken kontrol edilemez yıkıcılığı kendinden koparılarak ekofobik bir ikilik elde edilmiştir. Kontrol edilmesi olanaksız olan bu elementin acılarla özdeşleşmesi *Doktor Faustus* ile örneklendirilmiştir; ateş elementini, insanlığını ilerletmek için bir köprü olarak kullanan Doktor Faustus, alevlerle çevrili cehennemde acı çekse de aslında sonsuz sarmalda başka bir benlik bulmuştur.

Kozmik Koreografi, varlığı var eden elementlerle insan ikiliklerinin anlamsızlığını incelemiştir. İnsan, sınırları sınıandığında elementleri kendince kısıtlamaktadır ama element eyleyciliklerini görmezden geldiğinde kozmik koreografiyi sarsarak sonunu getirmektedir. Antroposen Çağı'nda insan kendini kanıtlamak istese de kibri, bu element eyleyciliklerinin kudreti karşısında kırılmaktadır; mikrokozmos ve makrokozmos içinde insan, var olmak için yok olması gerektiğini görmeli ve "bir" bilinci ile kendini dört elementin ellerine bırakmalıdır.

Kaynakça

Yılmaz, Zümre Gizem. *Kozmik Koreografi: Bedenlerin Element Dansı*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2023.